

Sista jäntan på vallen

Karin Sköldmark i Edsbyn är en av de sista genuina fåbodjäntorna.

Fåbodkulturen, som förr var så vanlig i Hälsingland, är på väg att dö ut. Några av de sista andetagarna tas på de vallar som numera är populära turistmål under somrarna.

På några håll i landskapet finns det även vallar som drivs ändå, utan att det skyltas så mycket om det – Skomakra i Väsbo, norr om Edsbyn är en av dessa.

Fåbodlivet begränsades förr inte till enbart en hektisk juli månad, utan man kom på varen till vallen och stannade en bit in på hösten.

Kring den 20:e september var det hemfärdsdags för oss på vallen. Korna brukade få gå i skogen till slutet av augusti, sedan betade dom på vallen tre-fyra veckor innan det var hemfärdsdags, berättar Karin, som nu tagit farväl av sin vall för i år. I vanliga fall arbetar hon på Gyllengården i Edsbyn.

Innan vi skulle buföra på byn, så skulle det göras björkriskvaster. Det skulle även kokas kåda så att vi hade något att dela ut, när vi buförde hem. Det var mycket folk efter vägen och som ville ha kåda. Skolbarnen i Kyan var alltid ute och tiggde. "Boakåa boajänta, boakåa boajänta." Ostaväsen gjordes också, men jag provade aldrig det.

Roligare förr

Karin eller Skomakra-Karin från Roteberg har varit i Väsbo sedan 1954, det vill säga nästan 40 år.

Det är på mina föräldrars vall som jag alltid har varit. Först åt mina föräldrar, sedan övertog mina bröder Yngve och Nils. Jag skötte åt dem några år. I början av 1980-talet slutade jag att ha mjölkkor på vallen. Sen så har mina bröder ungdomar och får här. Jag lånar getter och det håller jag fortfarande på med. Fast numera är jag inte där så lång tid under somrarna.

När man tänker tillbaka på 1950-talet, när jag började här, så slås man av vad mycket som har förändrats. Då var det fyra stycken vallar i bruk, men sedan 1969 har jag varit ensam fåbod-

jänta i Väsbo. Men nog var det roligare förr, när det fanns folk på vallarna. Och vad med djur det var i skogen då.

Ställa iordning

I början av juni buförde vi till vallen. Då gick vi alltid med djuren. Det tog en halv dag att gå. I buföringståget ingick kor, ungdomar, getter och får. Pappa körde häst med flyttasset, där även någon killing eller kalv som var för liten att gå fick åka med på. Djuren hade alltid brättom till vallen, så många gånger blev det jobbigt för getterna. Det var tur att det inte fanns så många bilar på den tiden. Vi brukade vara tre stycken personer som gick med djuren.

När vi kom fram till vallen så ville vi först ha något i magen. Sedan var det dags att ställa iordning. Alla mjölkkärl, separator och porslin – allt som hade varit kvar på vallen under vintern – skulle diskas. Sedan skulle vi göra iordning alla sängar. Särskild omtanke ägnades boasängen, som ska vara extra fin och högt uppstoppad med hänglakan med mera. Vi lade även på rena mattor och satte upp gardiner. Blommor kom i fönstren. Blomstren hade varit med på flyttasset. Det blev riktigt hemtrevligt, berättar Karin. Grundstädning hade gjorts förut.

Skumost

En dag på vallen brukade börja vid fem-tiden på morgonen. Först gjorde vi eld under järnrytan ute, så att vi fick varmvatten. Sedan gick vi till fäxet och började sysslorna. Där inne skulle sex-sju kor handmjolkas och det tog tid.

Getterna som också mjölkades fanns i ett hus bredvid och där brukade småkalvarna vara. När mjölkningen var klar, så skulle komjölk separeras, det blir skummjolk och grädd. Sedan värmdes get- och komjolk till lagom temperatur. Ostlöpe hölls i. Inland gjorde vi också enbart skumost. När mjolken var löpt efter cirka en halvtimme, så rördes den om och efter en stund så silades vasslan från. Vi kokade messmör av den i en kopparkittel inne i stugan. Vasslan måste kokas många timmar. Efter osttillverkningen väntade en stor disk av separator, ostkar och hinkar med mera.

Omkring halv åtta på morgonen följdes vi åt alla fåbodjäntor till skogen. Vi gick åt olika väderstreck vissa dagar. Det tog i regel en timme att gå med djuren till skogen. Getterna fick vi alltid smyga oss ifrån, annars följde de med oss hem. Djuren kom hem olika tider, olika eftermiddagar. Var det broms och knott kom de tidigt, men när det blev svamp i skogen kom djuren hem senare på kvällen, till både klockan nio och tio. För några av de andra fåbodjäntorna kunde djuren även bli borta under natten, men jag klarade mig.

Sedan vi hade lämnat djuren i skogen och hade kommit hem till vallen, så var det att se efter messmörskitteln och att det kokade i den. Sysslorna fortsatte även med diskning och att se till ostarna. Sedan hade vi fäxet som skulle göras rent, vilket innebar att mocka, sopa, bära hö med mera. Var det torr-sommar, så fick man bära vatten från Haga-vallen och det var jobbigt.

Högg kolved

Vi hade många beställningar på stekost och söstost, särskilt till midsommar. För det är en tradition i Ovanåker att äta stekost vid midsommar. Men numera äts stekost allmänt året runt. Messmör och smöret lade man i en träbytta, som fraktades hem. Vilka köpte? Ja, många karlar var det i skogen. De högg kolved och köpte mjölk och ost, eftersom de var borta hela veckorna. Vidare fanns det sommarstugefolk, som tog mjölk och köpte boamat.

Så var det slättern, när det kom folk. Det var jobbigt när slätternfolket kom – tre-fyra karlar som skulle ha mat tre gånger om dagen plus att man skulle sköta de andra sysslorna. Jag minns att man satte tjockmjölk i stora krukor, som de en gång om dagen fick äta.

Klippa fåren

Fåren gick i skogen hela sommaren. De kom tillbaka till vallen i början av augusti, där vi klippte av dem ullen då. Alla fårägare brukade samlas på morgonen och man letade rätt på sina får. Det var många får på Skomakra-vallen vid den tiden. Även jag fick lära mig att klippa får, berättar Karin.

Ledigheten en sommar på

Närmare 40 år på vallen. Skomakra-Karin från Roteberg har varit på vallen i Väsbo sedan 1954.

vallen brukade vara en helg vid Persmässan – en lördag, söndag och måndag. Annars var jag på vallen hela sommaren. Jag började vara i Väsbo, som avbytare. Det var så det hela började för mig. Sedan fick jag smak på att vara på fåbodvallen. Nog har det varit jobbigt många gånger

att vara på vallen. Men det är skillnad i dag, nu när jag bara har getter att mjölka och köper komjolk och blandar i ostarna. Men man får även nu uppleva livet på en fåbodvall. Jag gör ju både ost och kokar messmör, säger Karin Sköldmark.

Klas-Göran Sannerman

– Det är skillnad i dag, nu när jag bara har getter att mjölka och köper komjolk och blandar i ostarna, berättar Karin Sköldmark i Edsbyn.

Foto: KLAS-GÖRAN SANNERMAN